

Mjerodavno pravo prema Uredbi (EU) br. 650/2012

Lukenda, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:256582>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Katedra za međunarodno privatno pravo

Josipa Lukenda

MJERODAVNO PRAVO PREMA UREDBI (EU) BR. 650/2012

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Tena Hoško

Zagreb, travanj 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Josipa Lukenda, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Josipa Lukenda, v. r.

SAŽETAK

Uredba (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju sadrži sveobuhvatna pravila za nasljednopravne odnose s prekograničnim elementom te na taj način zamjenjuje sva autonomna nacionalna kolizijska pravila koja su na snazi u državama članicama Europske unije. Cilj Uredbe je, prije svega, ojačati pravnu sigurnost na način da ostavitelju omogući organiziranje svojeg nasljeđivanja unaprijed i osigurati načelo jedinstva nasljeđivanja. U ovom radu analiziraju se i tumače odredbe Uredbe (EU) br. 650/2012 o pravu mjerodavnom za nasljeđivanje. Poseban je naglasak na tumačenju poveznica uobičajeno boravište i očito bliža veza te na stranačkoj autonomiji, a zatim na posebnim kolizijskim pravilima uz osvrt na neke opće institute kao što su *renvoi* i javni poredak (*ordre public*). Također, pokušalo se odgovoriti i na neke specifične situacije koje se mogu javiti prilikom određivanja mjerodavnog prava, kao što su primjerice apatridija, odnosno polipatridija, komorijenti, države s više pravnih sustava i sl.

Ključne riječi: Uredba (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, mjerodavno pravo, uobičajeno boravište, očito bliža veza, *renvoi*, javni poredak, komorijenti

SUMMARY

Regulation (EU) no. 650/2012 on succession consists of comprehensive rules for hereditary relations with cross - border element. It replaces all other autonomous national conflict-of-law rules which are currently effective in the European Union member states. The aim of the Regulation is to, above all, strengthen the legal certainty in a way which enables the testator to organize his own inheritance beforehand and to secure the principle of unity of succession. This thesis analyses and explains the provisions of the Regulation (EU) no. 650/2012 regarding applicable law. Special accent is on the explication of the connecting factor regarding habitual residence and closer connection, as well as party autonomy. Furthermore, this thesis also accentuates the specific conflict-of-law rules and gives an overview of some general institutes such as *renvoi* and public policy (*ordre public*). In addition to that, this thesis works towards finding solutions to specific situations that can occur during determination of applicable law, such as statelessness, polypatridy, commorientes, states with more than one legal system etc.

Key words: Regulation (EU) no. 650/2012 on succession, applicable law, habitual residence, closer connection, *renvoi*, public policy, commorientes

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Uredba (EU) br. 650/2012	2
2.1. Općenito	2
2.2. Prekogranični element	4
2.3. Univerzalna primjena.....	6
3. Načelo jedinstva ostavine	6
4. Područje primjene mjerodavnog prava.....	7
5. Opće pravilo	8
5.1. Poveznica uobičajeno boravište.....	9
5.1.1. Predmet C-80/19. E. E.	11
5.2. Izbjegavajuća klauzula – očito bliža veza.....	12
6. Izbor prava.....	13
7. Posebna kolizijska pravila	16
7.1. Oporučna raspolaganja (oporuka i zajednička oporuka)	17
7.2. Ugovor o nasljeđivanju.....	17
7.3. Materijalna i formalna valjanost raspolaganja imovinom za slučaj smrti	18
8. Prilagodba stvarnih prava	20
9. Komorijenti.....	21
10. Ošasna ostavina	22
11. Države s više pravnih sustava.....	23
12. <i>Renvoi</i>	24
13. Javni poredak (<i>ordre public</i>)	25
14. Zaključak	28
15. Literatura	30

1. Uvod

Danas se, s obzirom na sve češće migracije ljudi između različitih država, nerijetko javljaju situacije da osobe imaju državljanstvo, prebivalište, odnosno uobičajeno boravište, a samim time i imovinu, u različitim državama – bilo u državama članicama Europske unije ili u trećim državama. Europska unija, kao zajednica *sui generis*, kojoj je cilj osiguranje slobode, sigurnosti i pravde te naročito slobodnog kretanja osoba, donosi niz mjera upravo kako bi postigla navedeno. Kao mjera koja bi trebala doprinijeti pravilnosti funkcioniranja unutarnjeg tržišta na način da ukloni prepreke slobodnom kretanju osoba koje se suočavaju s poteškoćama prilikom ostvarivanja svojih prava u vezi s nasljeđivanjem koje ima prekogranične elemente, 4. srpnja 2012. usvaja se Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju (u daljnjem tekstu: Uredba)¹. Do njezina donošenja prekogranični ostavinski postupci mogli su rezultirati različitim ishodima, budući da su sudovi u različitim državama mogli primjenjivati različita nacionalna prava. Također, sužene su bile mogućnosti izbora mjerodavnog prava i nadležnog suda u ostavinskom postupku.² Sve je to dovodilo do pravne nesigurnosti i potencijalnog rizika od fragmentacije nasljeđivanja, a upravo je to suprotno onome za čijim postizanjem Uredba teži. Njezin je cilj, ponajprije, osigurati načelo jedinstva nasljeđivanja na način da sveobuhvatno uredi nasljeđivanje, bez obzira na to radi li se o pokretnoj ili nepokretnoj imovini i nalazi li se ona u državi članici Europske unije ili u trećoj državi te da ojača pravnu sigurnost na način da ostavitelju omogući organiziranje svojeg nasljeđivanja unaprijed, a da prava nasljednika, legataru, vjerovnika i ostalih osoba koje sudjeluju u nasljeđivanju učinkovito zajamči.³

U ovom radu naglasak će biti na analizi i tumačenju odredaba Uredbe u pogledu prava mjerodavnog za nasljeđivanje. U tu svrhu analizirat ćemo poveznicu uobičajeno boravište, koja je u ovoj Uredbi prihvaćena kao opća poveznica za određivanje mjerodavnog prava (i

¹ Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 4. srpnja 2012. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju, Službeni list EU L 201, 27.7.2012, str. 107. - 34. Posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 19, svezak 010 str. 296. – 323., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012R0650&from=EN>

² Knol Radoja, K., Odstupanja od načela jedinstva nasljeđivanja u Uredbi EU-a o nasljeđivanju, Pravni vjesnik god. 35 br. 2, 2019., str. 50.

³ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 7. Preambule

nadležnosti), a upravo iz razloga što se teži uspostavi stvarne veze između pojedinca i države. Također, kada je riječ o određivanju mjerodavnog prava vrlo je bitna uloga klauzule izuzeća te stranačke autonomije, kao jedne od najvažnijih novina u nasljednom statutu. Nadalje, budući da se općim pravilom ne mogu obuhvatiti svi segmenti nasljeđivanja potrebno je osvrnuti se i na posebna kolizijska pravila te neke opće institute i načela na kojima sama Uredba počiva. Također, pokušati će odgovoriti i na neke specifične situacije koje se mogu javiti prilikom određivanja mjerodavnog prava, kao što su primjerice apatridija, odnosno polipatridija, komorijenti, države s više pravnih sustava i drugo.

2. Uredba (EU) br. 650/2012

2.1. Općenito

Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o donesena je 4. srpnja 2012. godine s ciljem ostvarenja jedne od temeljnih sloboda propisane Ugovorom o funkcioniranju Europske unije⁴, slobode kretanja osoba. U ostvarivanju navedene slobode došlo je do poteškoća kad je u pitanju nasljeđivanje s prekograničnim elementom, a budući da je broj nasljeđivanja s prekograničnim elementom u stalnom porastu⁵ te da države članice ne mogu samostalno, u mjeri u kojoj to zahtjeva Unija, ostvariti navedeni cilj, donošenje jedinstvenog pravnog akta s obvezujućim učinkom na području Europske unije bilo je neizbježno. Nadalje, Uredbom se građanima EU-a omogućilo da unaprijed organiziraju svoje nasljeđivanje kako bi se izbjegla pravna nesigurnost kad je u pitanju raspolaganje ostavinom, koja se javljala zbog različitih propisa u državama članicama. Također, Uredbom su zaštićena prava nasljednika, legatarata i drugih osoba bliskih ostavitelju te vjerovnika ostavine.⁶

⁴ Ugovor o funkcioniranju Europske unije (pročišćeni tekst), Službeni list EU C 202, 7.6.2016, str. 47. - 389., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT>

⁵ Kada je riječ o Europskoj uniji oko 10% od ukupnih nasljednopravnih predmeta odnosi se na one s prekograničnim elementom., vidi u Bouček, V., Uredba o nasljeđivanju iz 2012. – *lex hereditatis* i izabrana pitanja, Hrvatska pravna revija, 2020., str. 62.

⁶ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 7. i t. 80. Preambule

Uredba kao prvi unificirajući pravni akt objedinjuje sva relevantna nasljednopravna pitanja⁷, pa tako sadrži odredbe o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju ili prihvaćanju i ovrsi odluka, javnih isprava i sudskih nagodbi te o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju.

Materijalno područje primjene Uredbe postavljeno je vrlo široko. U čl. 1. st. 1. navodi se da se Uredba primjenjuje na nasljeđivanje zbog smrti. Prema tome, u područje primjene Uredbe treba podvesti sve građanskopravne aspekte nasljeđivanja, odnosno sve oblike prijenosa imovine, prava i obveza zbog smrti, bilo dobrovoljnim prijenosom raspolaganjem imovinom zbog smrti, bilo prijenosom zakonskim nasljeđivanjem.⁸ S druge strane, Uredba navodi i pitanja koja su isključena iz područja njezine primjene, a koja bi se u određenim slučajevima mogla javiti u vezi s nasljeđivanjem. Prije svega su to sva porezna, carinska i upravna pitanja, a uz to izrijeком su isključena i neka druga pitanja, kao što su:

- a) „status fizičkih osoba, kao i obiteljski odnosi i odnosi za koje se po pravu mjerodavnom za te odnose smatra da imaju usporedive učinke,
- b) pravnu sposobnost fizičkih osoba,
- c) pitanja nestanka, odsutnosti i presumirane smrti fizičke osobe,
- d) pitanja režima bračne stečevine i imovinskih režima odnosa za koje se po pravu mjerodavnom za te odnose smatra da imaju usporedive učinke kao brak,
- e) obveze uzdržavanja, osim onih koje nastaju zbog smrti,
- f) formalna valjanost usmenih raspolaganja imovinom zbog smrti,
- g) imovinska prava i koristi koji nastaju ili se prenose na drugi način koji nije nasljeđivanje, na primjer darovanjem, zajedničko vlasništvo s pravom prelaska na preživjele osobe, planovi umirovljenja, ugovori o osiguranju i slični sporazumi,
- h) pitanja koja uređuje pravo trgovačkih društava i drugih subjekata, s pravnom osobnošću ili bez nje, poput klauzula u osnivačkim aktima i statutima trgovačkih društava i drugih tijela, s pravnom osobnošću ili bez nje, koji određuju što će biti s udjelima u slučaju smrti članova,
- i) likvidacija, brisanje ili spajanje trgovačkih društava i drugih subjekata, s pravnom osobnošću ili bez nje,
- j) uspostava, upravljanje i likvidacija zaklada,
- k) priroda stvarnih prava,

⁷ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 62.

⁸ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 9. Preambule i čl. 3. st. 1.

- 1) bilo koje upisivanje u upisnik prava na nepokretnoj i pokretnoj imovini, uključujući pravne zahtjeve za takav upis te učinci upisa ili neupisa takvih prava u upisnik⁹.

U odnosu na teritorijalno područje primjene, Uredba se primjenjuje u svim državama članicama Europske unije, osim u Danskoj i Irskoj. Međutim, to ne znači da se Uredba ne može primjenjivati na nasljeđivanje državljanina jedne od tih zemalja ili u slučaju da je ostavitelj imao uobičajeno boravište ili posjedovao imovinu u jednoj od tih zemalja. Iz navedenog proizlazi da primjena Uredbe nije ograničena na nasljeđivanje državljanina država članica te da se može primjenjivati i u slučaju kada ostavina uključuje imovinu koja se nalazi u trećim državama.¹⁰

U odnosu na vremensko područje primjene, Uredba se primjenjuje na nasljeđivanje osoba koje su umrle 17. kolovoza 2015. godine ili nakon toga datuma.¹¹ No, pod uvjetom da je ostavitelj izabrao mjerodavno pravo u skladu s uvjetima propisanim u poglavlju III. Uredbe ili u skladu s pravilima međunarodnog privatnog prava koja su bila na snazi u trenutku raspolaganja u državi u kojoj je ostavitelj ima uobičajeno boravište ili drugoj državi čiji je državljanin, a prije 17. kolovoza 2015. godine, izbor je valjan.¹² Ako je nasljedstvo otvoreno prije navedenog datuma izbor mjerodavnog prava ovisit će o odredbama međunarodnog privatnog prava svake pojedine države članice, a budući da većina njih ne daje mogućnost stranačke autonomije u nasljednopravnim stvarima, očita posljedica bit će nevaljalost učinjenog izbora.¹³

2.2. Prekogrančni element

Kao što je navedeno u ovom poglavlju, Uredba vrlo široko propisuje područje svoje materijalne primjene. No, prilikom toga ne određuje pojam „prekogrančni element“ u nasljednopravnim stvarima, a koji je od osobite važnosti kad je u pitanju primjena same Uredbe. Budući da se navedeni pojam ne može definirati jednom sveobuhvatnom definicijom,

⁹ *Ibid.*, čl. 1.

¹⁰ Wautet, P., Prekogrančno nasljeđivanje (uvodnu razinu), Projekt: bolja primjena Uredbi EU-a u području obiteljskog i nasljednog prava, Academy of European law, 2017., str. 5. - 6.

¹¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 83. st. 1.

¹² *Ibid.*, čl. 83. st. 2.

¹³ Popescu, D. A., Guide on international private law in successions Matters, Ministry of Justice in partnership with the National Union of Public Notaries of Romania, the German Foundation for International Legal Cooperation, the Council of Notaries of the European Union and the National Council of the Italian Notaries, 2014., str. 29

a niti u pogledu toga ne postoji ujednačena praksa u državama članicama, pri njegovoj ocjeni trebalo bi uzeti u obzir sve okolnosti određenog slučaja (ostavitelja, nasljednike, ostavinu ...). Kada je u pitanju ostavina posebno bi trebalo uzeti u obzir činjenicu da se imovina nalazi u drugoj državi članici i/ili u trećoj državi.¹⁴ Kao jednostavan primjer nasljednopravne stvari s prekograničnim elementom možemo navesti slučaj ostavitelja koji je „državljanin države članice u kojoj ima uobičajeno boravište, čiji su nasljednici također državljani te države članice u kojoj imaju uobičajeno boravište, a njegova imovina se nalazi u toj državi članici ali i u nekoj drugoj državi članici Europske unije“.¹⁵ Još neki od slučajeva prekograničnog elementa su, primjerice, kada je umrli imao „državljanstvo različito od državljanstva države u kojoj je imao uobičajeno boravište“; ili kada je umrli „posjedovao imovinu u državi različitoj od one u kojoj je imao uobičajeno boravište, pri čemu nije bitno čini li ta imovina znatniji dio njegove imovine“; ili „kada se utvrdi da su neki od nasljednika ili drugih korisnika nasljedstva u nekoj državi različitoj od one u kojoj je umrli imao uobičajeno boravište“.¹⁶

Pitanje radi li se u konkretnoj situaciji o nasljednopravnoj stvari koja ima prekogranični element javilo se i pred Sudom EU . Naime, u predmetu E.E.¹⁷, Sud EU je između ostalog davao mišljenje i o navedenom pitanju. *Summa summarum* tumačenja Suda glede pitanja prekograničnog elementa jest da je bilo kakva povezanost s državom koja je različita od države uobičajenog boravišta ostavitelja dostatna da se utvrdi da postoji prekogranični element te da se na tu situaciju ima primijeniti predmetna Uredba.¹⁸ Pod pojmom povezanost podrazumijeva se bilo kakva okolnost koja se odnosi na nasljeđivanje, a to bi primjerice mogla biti imovina, nasljednik, legatar i sl., dakako, lista nije zatvorena.¹⁹

¹⁴ Aras Kramar, S., Nasljednopravna stvar s prekograničnim elementom i nadležnost u okviru Uredbe (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju – neka Hrvatska i Slovenska iskustva i dvojbe, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 1, 2020., str. 93-94

¹⁵ Aras Kramar, S., Vučko, K., Vodič za primjenu Uredbe (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Hrvatski pravni centar, elektroničko izdanje, 2020., str. 10.

¹⁶ Wautelet, P., op. cit. u bilj. 10, str. 3.- 4.

¹⁷ Presuda Suda EU-a C-80/19 E. E. od 16. srpnja 2020., ECLI:EU:C:2020:569., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CJ0080&from=HR>

¹⁸ Zgrabljic Rotar, D., Hoško, T., Uobičajeno boravište ostavitelja prema Uredbi o nasljeđivanju, Zagrebačka pravna revija, 2020., str. 222. - 223.

¹⁹ *Ibid.*, više vidjeti u Mišljenje nezavisnog odvjetnika Manuela Camposa Sánche Z-Bordone u predmetu C-80/19. E. E. od 26. ožujka 2020., str. 9. – 11., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CC0080&qid=1682002379384&from=HR>

2.3. Univerzalna primjena

Članak 20. Uredbe propisuje načelo univerzalne primjene, odnosno djelovanje Uredbe *erga omnes*, neovisno o bilo kakvoj vezi s Europskom unijom ili nekom njezinom državom članicom²⁰ – „Svako pravo na koje upućuje ova Uredba primjenjuje se bez obzira na to je li to pravo države članice.“²¹ Prema tome, može se raditi i o pravu treće države, ukoliko je ono uže povezano s ostavinom i u skladu s Uredbom.²² Također, načelo univerzalne primjene u ovom slučaju znači da odredbe predmetne Uredbe, u okviru svojeg polja primjene, zamjenjuju sva autonomna nacionalna kolizijska pravila na snazi u državama članicama Europske unije.²³

Nadalje, kada je riječ o univerzalnoj primjeni valjalo bi posebno naglasiti članak 22. Uredbe prema kojem ostavitelj kao pravo mjerodavno za svoje nasljeđivanje može izabrati pravo države čiji je državljanin, bez obzira radi li se o državljanstvu države članice ili neke treće države. Također, Uredba ima za cilj postizanje ravnopravnosti državljanstva, pa tako primjerice u slučaju bipatridije/polipatridije državljanstvo države članice, prilikom izbora prava, nema prednost pred državljanstvom treće zemlje. O tome će više biti rečeno u nastavku ovog rada.

3. Načelo jedinstva ostavine

U kolizijskom pravu većine država članica nije bilo jedinstvenog stava glede ostavine, a posebice kada je u pitanju primjena jedinstvenog prava na pokretnu i nepokretnu imovinu.²⁴ Uredba, kao odgovor na navedenu situaciju, propisuje načelo jedinstva ostavine. Uvođenje predmetnog načela smatra se jednim od najvažnijih postignuća europskog zakonodavca.²⁵ Načelo jedinstva ostavine možemo promatrati s dva aspekta – s jedne strane se ono odnosi na primjenu jednog (istog) prava, bez obzira na karakter (prvenstveno na razliku između pokretnina i nekretnina) imovine i mjesto na kojem se nalazi imovina koja čini ostavinu, a s druge strane na povezanost između zakona koji uređuje nasljeđivanje i suda (ili ovlasti) koji je

²⁰ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 63.

²¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 20.

²² Aras Kramar, S., Vučko, K., op. cit. u bilj. 15, str. 31.

²³ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 63.

²⁴ Aras Kramar, S., Vučko, K., op. cit. u bilj. 15, str. 29., za više vidjeti Popescu, D. A., op. cit. u bilj. 13, str. 39. - 40.

²⁵ Popescu, D. A., op. cit. u bilj. 13, str. 39.

nadležan za njegovo vođenje.²⁶ Navedeni aspekti također proizlaze i iz Preambule Uredbe, koja u točki 37. navodi da bi pravo usko povezano s nasljeđivanjem trebalo regulirati nasljeđivanje u cijelosti (bez obzira o vrsti imovine i činjenicu nalazi li se ona u državi članici ili trećoj državi), a sve u cilju izbjegavanja fragmentacije nasljeđivanja i postizanja pravne sigurnosti. Kada je riječ o izboru mjerodavnog prava ovo načelo dolazi do izražaja i u općem pravilu (članak 21.), ali i u slučaju izbora prava (članak 22.). U prvom slučaju jedinstvo počiva na uobičajenom boravištu ostavitelja u trenutku smrti, dok je u drugom slučaju jedinstvo osigurano ograničenjem nametnutim ostavitelju da izabere pravo države čiji je državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti, a koje će se primjenjivati na nasljeđivanje u cijelosti - djelomičan izbor prava nije dopušten.²⁷ Nadalje, točka 27. Preambule navodi da su pravila Uredbe zamišljena tako da će tijelo, koje vodi postupak, u većini slučajeva primijeniti svoje pravo (*lex fori*). U skladu s time, prema članku 4. Uredbe jedinstvo također počiva na uobičajenom boravištu ostavitelja u trenutku smrti. No, budući da prema članku 22. Uredbe ostavitelj ima mogućnost, kao mjerodavno, izabrati pravo države čije je državljanin, Uredba u članku 5. sadrži pravilo o prorogaciji nadležnosti.²⁸ Prema tome, ukoliko je umrli za uređenje svojeg nasljeđivanja u skladu s člankom 22. Uredbe izabrao pravo države članice čiji je državljanin, stranke na koje se to odnosi mogu se sporazumjeti da sud ili sudovi te države članice imaju isključivu nadležnost odlučivati o svim nasljednim stvarima.²⁹

4. Područje primjene mjerodavnog prava

Kao što je opisano u prethodnom poglavlju, pravo određeno kao mjerodavno, u skladu s člankom 21. i 22. Uredbe, uređuje nasljeđivanje u cijelosti.³⁰ Pravo mjerodavno za nasljeđivanje trebalo bi uređivati nasljeđivanje od otvaranja nasljedstva do prijenosa vlasništva na imovini koja čini ostavinu korisnicima kako je određeno tim pravom, uključujući pitanja koja se odnose na upravljanje ostavinom i odgovornost za dugove iz nasljedstva.³¹ Prema čl. 23. st. 2. Uredbe, mjerodavno pravo uređuje napose:

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.* str. 41.

²⁸ Poretti, Paula, Nadležnost, nadležna tijela i postupci prema Uredbi (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Zbornik Pravnog Fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 37, br. 1, 2016., str. 568.

²⁹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 5. st. 1.

³⁰ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 23. st. 1.

³¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 42. Preambule

- a) „uzroke, trenutak i mjesto otvaranja nasljedstva,
- b) utvrđivanje korisnika, njihovih odgovarajućih dijelova i obveza koje njima može nametnuti umrli te utvrđivanje ostalih nasljednih prava, uključujući nasljedna prava preživjelog bračnog ili izvanbračnog druga,
- c) sposobnost nasljeđivanja,
- d) lišenje nasljedstva i isključenje zbog nedostojnosti,
- e) prijenos na nasljednike i, ovisno o slučaju, na legatare imovine, prava i obveza koji čine ostavinu, uključujući uvjete i učinke prihvata i odricanja od nasljedstva ili legata,
- f) ovlasti nasljednika, izvršitelja oporuke i drugih upravitelja ostavinom, posebno u odnosu na prodaju imovine i namirenje vjerovnika,
- g) odgovornost za dugove iz nasljedstva,
- h) raspoloživi dio ostavine, nužne dijelove i ostala ograničenja raspolaganja imovinom zbog smrti, kao i zahtjeve koje osobe bliske umrlom mogu imati prema ostavini ili nasljednicima,
- i) sve obveze vraćanja ili obračunavanja darova, predujmova ili legata prilikom utvrđivanja dijelova različitih korisnika i
- j) podjelu ostavine“³².

Navedeni popis je iscrpan, no ne i taksativan, što znači da se u obzir mogu uzeti i druga pravna pitanja koja mjerodavno pravo, određeno u skladu s Uredbom, propisuje.³³

5. Opće pravilo

„Osim ako je drugačije predviđeno ovom Uredbom, pravo mjerodavno za nasljeđivanje u cijelosti pravo je države u kojoj je umrli imao svoje uobičajeno boravište u trenutku smrti.“³⁴ Ova je odredba, prema pisanju *Bergquista*, jedna od najvažnijih u Uredbi. U njoj je, osim već spomenutog načela jedinstva ostavine, sadržana opća poveznica za određivanje mjerodavnog prava – uobičajeno boravište ostavitelja u trenutku smrti.³⁵ Također, iz formulacije „osim ako je drugačije predviđeno ovom Uredbom“ možemo zaključiti da se navedena odredba

³² *Ibid.*, čl. 23. st. 2.

³³ Aras Kramar, S., Vučko, K., op. cit. u bilj. 15, str. 31.

³⁴ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 21. st. 1.

³⁵ Bergquist, U., et al., EU regulation on succession and wills: commentary, Köln: Verlag Otto Schmidt, 2015., str. 120.

primjenjuje supsidijarno, i to u slučajevima kada se ne primjenjuje izbjegavajuća klauzula sadržana u članku 21. stavku 1. te u nedostatku izbora mjerodavnog prava prema čl. 22. Uredbe, o čemu će više biti rečeno u nastavku ovog rada.

5.1. Poveznica uobičajeno boravište

Poveznica uobičajeno boravište sve se više smatra jednom od najvažnijih u europskom MPP-u te sve češće iz primjene potiskuje tradicionalne poveznice, kao što su državljanstvo i prebivalište. Budući da je *ratio* uvođenja navedene poveznice postizanje stvarne veze između pojedinca i države, većina je stajališta da bi pojam uobičajeno boravište trebalo ocjenjivati u zavisnosti od svake konkretne privatnopravne situacije te na temelju činjenica iz života osobe u odnosu na koju se utvrđuje je li imala ili ima uobičajeno boravište u određenom mjestu.³⁶

Kao što je rečeno, ne postoji jedinstvena definicija pojma uobičajeno boravište, no posebnu važnost u njegovu tumačenju ima praksa Suda EU. Prema mišljenju Suda EU, pri utvrđivanju smisla i značenja pojma uobičajenog boravišta prvenstveno je potrebno utvrditi njegova dva strukturna elementa. Objektivni element odnosi se na „izraz određene integriranosti“³⁷ osobe u „društvenu i obiteljsku sredinu“ u kojoj se nalazi i „središte njezinih interesa“³⁸.³⁹ Dakle, objektivni element označava fizičku nazočnost osobe u tom mjestu, koja mora imati određenu stalnost potvrđenu okolnostima boravka⁴⁰ u određenom mjestu.⁴¹ S druge strane, subjektivni element (*animus manendi*) određuje se kao volja, namjera nastanjenja. Ona se presumira ukoliko osoba dugo boravi u jednom mjestu, a utvrđuje se prema okolnostima svakog pojedinog slučaja.⁴² Zaključno, mišljenje Suda EU je da „uobičajeno boravište treba autonomno tumačiti na temelju svih relevantnih okolnosti slučaja, a to znači neovisno o

³⁶ Bouček, V., Uobičajeno boravište u hrvatskom međunarodnom privatnom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, studeni 2015., str. 886. u vezi sa str. 895.

³⁷ Presuda Europskog suda C-523/07 od 2. travnja 2009., ECLI:EU:C:2009:225, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A62007CJ0523>, t. 38.

³⁸ Presuda Europskog suda C-497/10 PPU od 22. prosinca 2010., ECLI:EU:C:2010:829, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A62010CJ0497>, t. 51.

³⁹ Bouček, V., op. cit. u bilj. 36, str. 901.

⁴⁰ Važnije okolnosti boravka su, primjerice, obavljanje profesionalne djelatnosti, poznavanje jezika, nazočnost članova obitelji, djetetovo pohađanje škole, uređenje stana i sl.

⁴¹ Sikirić, H., Zakon o međunarodnom privatnom pravu Tradicionalno XXXIII. Savjetovanje - Aktualnosti Hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 25., Organizator, 2018., str. 76. - 77.

⁴² Bouček, V., op. cit. u bilj. 36, str. 899. - 902.

nacionalnim pravnoteorijskim odrednicama i dati mu jedinstveno europskopravno tumačenje uzimajući u obzir cilj i kontekst tih propisa“.⁴³

Dalje, pitanje koje se nerijetko javlja prilikom utvrđivanja uobičajenog boravišta jest mora li boravak biti legalan. Suvremeno MPP stajališta je da legalnost boravka nije pretpostavka za zasnivanje uobičajenog boravišta, čak i onda kada je protivan useljničkim propisima ili zasnovan na nelegalno produženom boravku nakon isteka boravišne vize. Navedeni stav zauzima i Sud EU kroz svoju praksu.⁴⁴ Ponovno nedvojbeno valja naglasiti da niti legalnosti, kao ni duljina trajanja boravišta nisu dostatne za zasnivanje uobičajenog boravišta, već je potrebno, od slučaja do slučaja, utvrditi jasne okolnosti koje ukazuju na to da se u tom mjestu nalazi težište životnih odnosa pojedinca.⁴⁵

U kontekstu predmetne Uredbe, poveznica uobičajeno boravište opća je poveznica za određivanje prava mjerodavnog za nasljeđivanje (i nadležnosti). No, iako sama Uredba ne definira taj pojam, u točkama 23. i 24. Preambule nastoji pružiti svojevrsne kriterije za njegovo lakše tumačenje, a koji svoje polazište imaju u već spomenutoj praksi Suda EU. Pa tako u točki 23. Preambule propisuje da bi „tijelo koje se bavi nasljeđivanjem trebalo izvršiti sveobuhvatnu procjenu životnih okolnosti umrlog tijekom posljednjih godina njegovog života i u trenutku smrti, posebice trajanje i stalnost te razloge i uvjete prisutnosti umrlog u određenoj državi“. Nadalje, Uredba uviđa složenost utvrđivanja uobičajenog boravišta u određenim slučajevima, pa stoga u točki 24. Preambule posebice navodi dva takva slučaja. Prvi slučaj se može pojaviti kada je „umrli zbog profesionalnih ili ekonomskih razloga otišao živjeti u inozemstvo kako bi tamo radio, ponekad dugo vremena, ali pritom zadržavajući blisku i stabilnu vezu sa svojom državom podrijetla“. U tom slučaju, ovisno o okolnostima, „moglo bi se i dalje smatrati da je umrli imao svoje uobičajeno boravište u svojoj državi podrijetla u kojoj je bilo središte interesa njegove obitelji i njegov društveni život“. Drugi se složeni slučajevi mogu pojaviti „ako je umrli živio u nekoliko država naizmjenice ili ako je putovao iz jedne države u drugu, a da se pritom nije stalno nastanio ni u jednoj od njih“. U tom slučaju, „ako je umrli bio državljanin jedne od tih država ili ako je imao svu svoju glavnu imovinu u jednoj od tih država,

⁴³ *Ibid.*, str. 898.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 911.

⁴⁵ *Ibid.*

državljanstvo ili mjesto te imovine mogli bi biti poseban čimbenik u ukupnoj procjeni svih činjeničnih okolnosti“.⁴⁶

5.1.1. Predmet C-80/19. E. E.

Kao što je već rečeno, pojam uobičajeno boravište nije definiran te ga je potrebno tumačiti u zavisnosti od svakog pojedinog slučaja. U tumačenju, uz već spomenute smjernice navedene u Preambuli Uredbe, veliku ulogu imaju i presude Suda EU. Sud EU u predmetu C-80/19. E. E.⁴⁷ prvi je puta u svojoj odluci, između ostalog, tumačio pojam uobičajeno boravište u kontekstu Uredbe o nasljeđivanju.⁴⁸ U ovom poglavlju osvrnut ćemo se samo na dijelove odluke koji su relevantni u pogledu definiranja pojma uobičajenog boravišta.

Naime, u ovom predmetu radilo se o majci i sinu (E.E.) koji su litavski državljani te su iz Litve preselili u Njemačku kako bi živjeli s majčinim novim suprugom. Majka je prije svoje smrti sastavila oporuku u Litvi, gdje je u tom trenutku imala uobičajeno boravište, kojom je svoju jedinu nekretninu koja se nalazi u Litvi ostavila svom sinu, kao jedinom nasljedniku.

U konkretnom predmetu nesporno je da ostaviteljica, litavska državljanka, bez obzira na činjenicu da je na dan svoje smrti potencijalno imala uobičajeno boravište u Njemačkoj, nikad nije prekinula veze s Litvom. Sud u ovom pogledu ističe važnost točke 24. Preambule Uredbe, pod koju bi se mogao podvesti i ovaj slučaj, a prema kojoj ako je umrli bio državljanin jedne od država u kojima je „naizmjenice živio“ ili ako je imao svu svoju glavnu imovinu u jednoj od tih država, državljanstvo ili mjesto te imovine mogli bi biti poseban čimbenik u ukupnoj procjeni svih činjeničnih okolnosti prema kojima se ima odrediti uobičajeno boravište. No, sud navedenu procjenu činjeničnih okolnosti u ovom slučaju ostavlja nacionalnim sudovima te ne daje konkretan odgovor.⁴⁹ Međutim, kada je riječ o tome može li osoba imati uobičajeno boravište u više država Sud daje jasan odgovor. Naime, kao što je već rečeno, uobičajeno boravište predstavlja kriterij za primjenu općih pravila propisanih u člancima 4. i 21. Uredbe, prema kojima se na temelju uobičajenog boravišta određuje nadležnost i mjerodavno pravo uz primjenu načela jedinstva nasljeđivanja. Slijedom toga, u slučaju kada bi

⁴⁶ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 23. i 24. Preambule

⁴⁷ Presuda Suda EU-a C-80/19 E. E., op. cit. u bilj. 17

⁴⁸ Zgrabljic Rotar, D., Hoško, T., op. cit. u bilj. 18, str. 222.

⁴⁹ Presuda Suda EU-a C-80/19 E. E., op. cit. u bilj. 17, str. 10. – 11. vidjeti i Zgrabljic Rotar, D., Hoško, T., op. cit. u bilj. 18, str. 223. – 224.

se odredilo da umrli ima više od jednog uobičajenog boravišta, došlo bi do cijepanja nasljeđivanja, a što je u suprotnosti s navedenim i s ciljevima same Uredbe.⁵⁰

Nezavisni odvjetnik u svom mišljenju ističe da uobičajeno boravište treba prosuđivati prema smjernicama iz točke 23. Preambule, dakle, kao mjesto s kojim ostavitelj ima „blisku i stabilnu vezu“.⁵¹ Nadalje ističe da prvenstveno treba utvrditi je li ostavitelj imao stabilnu vezu s nekom državom, a tek ako se to ne može utvrditi uzima se u obzir činjenica da je zadržao vezu s državom svog državljanstva, odnosno državom u kojoj ima nekretnine.⁵²

U konkretnom predmetu, u skladu s mišljenjima Suda i nezavisnog odvjetnika, litavski bi sudovi prvenstveno trebali prikupiti informacije na temelju kojih će utvrditi postoji li u konkretnom slučaju stabilna veza ostaviteljice s Njemačkom, a ako navedeno nije moguće utvrditi mogu uzeti u obzir ostaviteljčine veze s Litvom (državljanstvo, nekretnina).⁵³

5.2. Izbjegavajuća klauzula – očito bliža veza

Uvođenjem izbjegavajuće klauzule omogućava se odstupanje od primjene prava na koje upućuju kolizijska pravila ako s drugim pravnim poretom postoji bliža veza, čak i ako je to protivno kolizijskim pravilima koja inače upućuju na mjerodavno pravo.⁵⁴ Opravdanje za njihovo uvođenje pronalazi se u situacijama kada se unaprijed ne može utvrditi da će ostavitelj imati najbližu vezu s pravom na koje bi upućivala objektivna poveznica.

Objektivne poveznice, u konkretnom slučaju poveznicu uobičajenog boravišta, karakterizira načelna nepromjenjivost i težnja za pravnom sigurnošću, kako bi se svakome unaprijed omogućilo saznanje o primjeni prava na nasljeđivanje njegove imovine. Nasuprot rigidnosti objektivnih poveznica ne smiju se zanemariti različite životne okolnosti, koje je teško predvidjeti i svrstati u jedinstven kalup, a posebno kad je u pitanju međunarodno obilježje.⁵⁵ U svrhu toga, kako bi se pridonijelo „životvornosti odredaba nasljednog statuta“, uvodi se poveznica očito bliže veze.⁵⁶

⁵⁰ Presuda Suda EU-a C-80/19 E. E., op. cit. u bilj. 17, t. 41.

⁵¹ Mišljenje nezavisnog odvjetnika, op. cit. u bilj. 19, str. 9. – 11.

⁵² *Ibid.*, str. 10. – 11.

⁵³ *Ibid.*, vidjeti i Zgrabljic Rotar, D., Hoško, T., op. cit. u bilj. 18, str. 224.

⁵⁴ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 21. st. 2.

⁵⁵ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 67.

⁵⁶ *Ibid.*

Prema čl. 21. st. 2. Uredbe, ako je iz svih okolnosti slučaja jasno da je u trenutku smrti umrli imao očito bližu vezu s drugom državom, a ne državom čije bi pravo bilo mjerodavno prema općem pravilu iz čl. 21. st. 1, pravo mjerodavno za nasljeđivanje biti će pravo te države. Navedena odredba iz čl. 21. st. 2. izriječno ne spominje okolnosti u slučaju kojih bi se trebalo odstupiti od općeg pravila i primijeniti očito bližu vezu.⁵⁷ Unatoč tome, zakonodavac u t. 25. Preambule Uredbe egzemplifikativno navodi situaciju u kojoj se kao pravo mjerodavno za nasljeđivanje ne bi trebalo primijeniti pravo države uobičajenog boravišta, nego pravo države s kojom je umrli bio očigledno bliže povezan, a o čemu odlučuje nadležno tijelo u svakom pojedinom slučaju – „ako se, na primjer, umrli preselio u državu svojeg uobičajenog boravišta relativno nedavno prije svoje smrti i sve okolnosti slučaja ukazuju na to da je očigledno bio više povezan s drugom državom“.⁵⁸ Nadalje, u t. 25. Preambule Uredbe posebno se ističe da se očito bliža veza ne bi trebala primjenjivati svaki put kada bi se utvrđivanje uobičajenog boravišta umrlog u vrijeme smrti pokazalo složenim, dakle kao supsidijarna (podredna) poveznica, već samo kao iznimka – kada se, nakon što je uobičajeno boravište ostavitelja utvrđeno, ipak utvrdi da s nekom drugom državom postoji očito bliža i stabilnija veza. Upravo je zbog propisane supsidijarnosti, pravna sigurnost, koja bi mogla biti ugrožena uvođenjem izbjegavajuće klauzule, neupitna. Štoviše, uvođenje klauzule predstavlja tek „minimalni stupanj elastičnosti koji samo može pridonijeti životvornosti Uredbe“⁵⁹.

6. Izbor prava

Uvođenje stranačke autonomije u Uredbu još je jedan od mehanizama koji služi ostvarenju jednog od temeljnih ciljeva same Uredbe – da se građanima Europske unije unaprijed omogući organiziranje svojeg nasljeđivanja. Time se je ujedno doprinijelo i pravnoj sigurnosti te zadovoljenju ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁶⁰

Mogućnost izbora prava (stranačka autonomija) propisana je u članku 22. Uredbe, prema kojemu ostavitelj kao pravo mjerodavno za nasljeđivanje njegove cjelokupne imovine može izabrati pravo države čiji je državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Iz

⁵⁷ Aras Kramar, S., Vučko, K., op. cit. u bilj. 15, str. 32.

⁵⁸ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 25. Preambule

⁵⁹ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 67.

⁶⁰ *Ibid.* str. 67. – 68.

navedenog članka proizlaze i neka ograničenja. Prvenstveno je autonomija izbora prava ograničena na pravo države čiji je ostavitelj državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti, odnosno na domovinsko pravo ostavitelja. Tim ograničenjem nastoji se osigurati veza između umrlog i izabranog prava te se nastoji izbjeći situacija u kojoj bi se izbor prava zloupotrebjavao u svrhu izbjegavanja prava na nužni dio.⁶¹ Sljedeće ograničenje koje možemo uočiti iz citiranog članka odnosi se na već spomenuto načelo jedinstva ostavine. Budući da je navedeno načelo jedno od temeljnih načela na kojem počiva Uredba i izabrano pravo mora se odnositi na nasljeđivanje u cijelosti, odnosno ne smije dovesti do cijepanja mjerodavnog prava (primjerice izbor jednog prava za ostaviteljeve nekretnine, a drugog za pokretnine). U suprotnome izbor mjerodavnog prava ne bi bio valjan.⁶²

Što se tiče utvrđivanja ostaviteljeva državljanstva, prema međunarodnom pravu isključivo su mjerodavni unutrašnji propisi države čiji je državljanin (*lex causae*). Iako je iz navedenog vidljivo da utvrđivanje državljanstva ne ulazi u područje primjene Uredbe, ona u t. 41. Preambule upućuje da bi se to pitanje trebalo riješiti kao prethodno pitanje, po *lex causae*.

Uredba pruža ostavitelju mogućnost da izabere pravo njegova državljanstva u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Kad je riječ o upućivanju na domovinsko pravo ostavitelja u trenutku izbora, nema previše dvojbi. Jasno je da je takav izbor valjan, uz ispunjene svih propisanih pretpostavki, čak i ako osoba kasnije izgubi izabrano državljanstvo ili stekne novo. Dakle, ostaviteljev izbor je neupitan čak i ako bi to značilo primjenu prava države s kojom ostavitelj u trenutku smrti nema više toliko čvrste ili nikakve veze.⁶³ S druge strane, kad je riječ o upućivanju na domovinsko pravo u trenutku smrti, nailazimo na neke nejasnoće. Uzmimo za primjer da je ostavitelj izabrao pravo države čije državljanstvo još nema, a za koje smatra da će ga imati u trenutku smrti, tzv. očekivano državljanstvo. U tom slučaju, ako ostavitelj zaista stekne državljanstvo države izabranog prava i ima ga u trenutku smrti, izbor će biti valjan i na njegovo nasljeđivanje primijenit će se izabrano pravo. Međutim, ako u trenutku smrti nema državljanstvo države izabranog prava, izbor neće biti valjan i primijenit će se opće pravilo.⁶⁴

⁶¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 38. Preambule

⁶² Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 69.

⁶³ Castelanoz Ruiz, E., in Calvo Caravaca, Alfonso-Luis/Davi, Angelo/Mansel, Heinz-Peter (eds.) *The EU Succession Regulation: A Commentary*, Cambridge University Press, 2016., str. 334.

⁶⁴ *Ibid.*

U formalnom smislu, da bi bio valjan, izbor mjerodavnog prava mora se izvršiti izričito u izjavi u obliku raspolaganja imovinom zbog smrti ili slijediti iz odredaba takvog raspolaganja.⁶⁵ Točka 39. Preambule navodi slučaj kada bi se moglo uzeti da izbor slijedi iz raspolaganja imovinom zbog smrti – ako je umrli u svom raspolaganju uputio na određene odredbe prava države čiji je državljanin ili ako je na drugi način spomenuo to pravo. Neki autori navedeno smatraju prešutnim izborom prava⁶⁶, dok neki smatraju da navedena formulacija ne upućuje na prešutni izbor prava, već da izbor mora biti takav da tijelo primjene ne smije imati poteškoća prilikom njegova utvrđivanja, bez da ocjenjuje okolnosti pojedinog slučaja.⁶⁷ Nadalje, budući da Uredba u čl. 27. iz primjene isključuje raspolaganja imovinom zbog smrti učinjene usmenim putem, možemo izvesti zaključak da je za formalnu valjanost izbora mjerodavnog prava potrebno da je izbor učinjen u pisanom obliku.⁶⁸ Također, svaka promjena ili opoziv izbora prava moraju zadovoljavati formalne pretpostavke koje su previđene za raspolaganje imovinom zbog smrti.⁶⁹

Materijalnu valjanost čina kojim je izabrano pravo uređuje izabrano pravo.⁷⁰ Treba naglasiti da se to odnosi na ostaviteljevo očitovanje volje prilikom izbora, odnosno da prilikom izbora nije bilo mana volje, a ne na pitanje je li izbor dopušten prema izabranom pravu. Izbor prava, prema Uredbi, trebao bi biti valjan čak i ako izabrano pravo ne predviđa tu mogućnost.⁷¹

Pitanje bipatrida (osobe s dva državljanstva), odnosno polipatrida (osobe s više državljanstva) posebno je uređeno u članku 22. st. 1. podstavaku 2. Prema navedenom članku ostavitelj može izabrati pravo bilo koje države čiji je državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Tom odredbom niti jedno pravo, odnosno niti jedno državljanstvo ne stavlja se u povoljniji položaj nad drugim. Dakle, Uredba ostavlja mogućnost ostavitelju da odabere pravo bilo koje države čiji je državljanin, pa čak i ako s drugom državom ima užu i jaču vezu. U tom pogledu bitna je samo činjenica da je državljanin te države.⁷² Nadalje bitno je u tom kontekstu

⁶⁵ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 22. st. 2.

⁶⁶ Takav stav zauzima primjerice Babić, D. A., *Stranačka autonomija kao temeljno načelo međunarodnog privatnog prava?*, Međunarodno privatno pravo – interakcija međunarodnih, europskih i domaćih propisa, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2020., str. 98.

⁶⁷ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 69.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 22. st. 4.

⁷⁰ *Ibid.*, čl. 22. st. 3.

⁷¹ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 69. – 77., vidi i u Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 40. Preambule

⁷² Vassilakakis, E., *The Choice of the Law Applicable to the Succession under Regulation 650/2012 – An Outline*, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, 2015., str. 227.

spomenuti i načelo univerzalne primjene iz čl. 20. Uredbe, u skladu s kojim ukoliko je ostavitelj državljanin tzv. treće države i države članice, državljanstvo države članice ne preteži pred državljanstvom tzv. treće države. Također je važno istaknuti da ostavitelj, kao što je već u radu spomenuto, može izabrati pravo države i prije nego postane njezin državljanin, tzv. „očekivano državljanstvo“ te da ono nema prednost nad državljanstvom kojeg ostavitelj u tom trenutku ima.⁷³ Zaključno, Uredba isključuje svako prioritiziranje jednog državljanstva nad drugim, odnosno sva su državljanstva (čak i „očekivano“) pravno izjednačena, relevantna je samo činjenica da je ostavitelj državljanin države čije pravo je izabrao kao mjerodavno u trenutku izbora ili u trenutku smrti.

S druge strane, Uredba izrijeком ne spominje apatride. Apatridi su osobe koje nemaju državljanstvo nijedne države (*de iure* apatridi), odnosno osobe državljanstvo kojih se ne može utvrditi. Kao posljedica toga javlja se ograničenje kad je riječ o izboru mjerodavnog prava. Budući da se kod izbora mjerodavnog prava koristi poveznica državljanstva, apatridi se ne mogu služiti tom mogućnošću i izabrati pravo koje bi uređivalo njihovo nasljeđivanje. Dakle, s obzirom na apatride primjenjivalo bi se opće pravilo iz čl. 21. Uredbe.⁷⁴

7. Posebna kolizijska pravila

Prema općem pravilu za nasljeđivanje je mjerodavno pravo uobičajenog boravišta ostavitelja u trenutku smrti, uz uvjet da ostavitelj, u skladu s člankom 22. Uredbe, nije izabrao neko drugo pravo. Međutim, opće pravilo ne može obuhvatiti sve segmente nasljeđivanja. Primjerice, uz pravo uobičajenog boravišta u trenutku smrti veže se promjenjivost, odnosno pravo koje će se primijeniti na nasljeđivanje promjenjivo je za života ostavitelja. Kad bi se isto pravilo primjenjivalo i kod raspolaganja imovinom za slučaj smrti, tek bi se u trenutku smrti mogla utvrditi valjanost samog raspolaganja jer bi tek u tom trenutku bilo poznato koje pravo će se u konkretnom slučaju primijeniti na nasljeđivanje. Upravo kako bi se zadovoljilo svim pojedinačnim segmentima nasljeđivanja, posebice potrebi za stabilnošću prava primjenjivoga na raspolaganje imovinom za slučaj smrti, uvedena su posebna kolizijska pravila.⁷⁵

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Szilagy, F., The option to choose the law applicable to succession under the EU Succession Regulation, *Iustum Aequum Salutare* XVII., 2021., str. 163.

⁷⁵ Dutta, A., Novo međunarodno nasljedno pravo Europske unije – prvo čitanje Uredbe o nasljednom pravu, *Nova pravna revija*, 2013., str. 15

7.1. Oporučna raspolaganja (oporučka i zajednička oporučka)

Članak 24. Uredbe odnosi se na raspolaganja imovinom zbog smrti, uz iznimku ugovora o nasljeđivanju. Dakle, odnosi se na oporuku i zajedničku oporuku⁷⁶, a uređuje mjerodavno pravo za njihovu dopustivost i materijalnu valjanost. „U pogledu dopustivosti i materijalne valjanosti mjerodavno je pravo koje bi prema Uredbi bilo mjerodavno za nasljeđivanje osobe koja je raspolagala da je ona umrla na dan kada je raspolaganje učinjeno“⁷⁷ U pravilu je to, dakle, pravo uobičajenog boravišta ostavitelja, osim u slučaju kada je moguće primijeniti izbjegavajuću klauzulu – očito bližu vezu. Neovisno o tome, ostavitelj može kao mjerodavno, za dopustivost i materijalnu valjanost svojeg raspolaganja, izabrati pravo pod uvjetima iz članka 22. Uredbe. Nadalje, što se tiče promjene i opoziva navedenih raspolaganja, članak 24. st. 3. upućuje na odgovarajuću primjenu stavka 1., a u slučaju izbora prava promjenu ili opoziv uređuje izabrano pravo. Ovom je odredbom zakonodavac udovoljio potrebi za pravnom sigurnošću u vidu stabilnosti prava primjenjivog na navedena raspolaganja, na što i sama Uredba u t. 48. Preambule upućuje.

7.2. Ugovor o nasljeđivanju

Budući da se norme o dopustivosti i prihvaćanju ugovora o nasljeđivanju⁷⁸ razlikuju od države članice do države članice, a čak u nekim država članicama takva vrsta pravnog raspolaganja za slučaj smrti nije uopće dopustiva, Uredba bi trebala odrediti koje pravo će uređivati dopustivost takvih ugovora, njihovu materijalnu valjanost i njihove obvezne učinke te uvjete za njihov raskid.⁷⁹ Sve to u svrhu kako bi se bi se olakšalo prihvaćanje nasljednih prava stečenih kao posljedica ugovora o nasljeđivanju u državama članicama te kako bi se osigurala pravna sigurnost osoba koje žele planirati svoje nasljeđivanje unaprijed.⁸⁰

Uredba pravi razliku između ugovora koji se odnose na nasljeđivanje jedne osobe i ugovora koji se odnose na nasljeđivanje nekoliko osoba. „Dopustivost, materijalnu valjanost i

⁷⁶ Prema čl. 3. st. 1. t. d) Uredbe raspolaganje za slučaj smrti znači oporučka, zajednička oporučka ili ugovor o nasljeđivanju.

⁷⁷ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 24. st. 1.

⁷⁸ Prema čl. 3. st. 1. t. b) Uredbe „Ugovor o nasljeđivanju znači ugovor, uključujući ugovor koji je ishod uzajamnih oporuka, koji, za protučinidbu ili bez nje, stvara, mijenja ili prekida prava na buduću ostavinu ili ostavine jedne ili više osoba stranaka ugovora“

⁷⁹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 49. Preambule

⁸⁰ *Ibid.* i t. 48. Preambule

obvezujuće učinke te pretpostavke za raskid ugovora o nasljeđivanju koji se odnosi na nasljeđivanje jedne osobe uređuje pravo koje bi prema Uredbi bilo mjerodavno za nasljeđivanje te osobe da je ona umrla na dan kad je ugovor sklopljen“.⁸¹ Što se tiče ugovora o nasljeđivanju koji se odnosi na nasljeđivanje više osoba Uredba različito uređuje njegovu dopustivost i materijalnu valjanost. Dopustiv je „samo ako je dopustiv po svim pravima koja bi po ovoj Uredbi uređivala nasljeđivanje svih uključenih osoba da su one umrle na dan kada su ugovori sklopljeni“⁸², za pitanje materijalne valjanosti, obvezujućih učinaka za stranke te pretpostavki za raskid takvog ugovora mjerodavno je jedno od prava prema kojima se prosuđivala njegova dopustivost, a s kojim ugovor ima najbližu vezu.⁸³ Međutim, Uredba i ovdje predviđa zaštitu autonomije osobe. Prema tome, neovisno o mjerodavnom pravu koje određuje Uredba, stranke u oba slučaja mogu izabrati pravo koje bi osoba ili jedna od osoba čija ostavina je uključena u ugovor o nasljeđivanju mogla izabrati u skladu s već spomenutim pretpostavkama iz članka 22. Uredbe. Izabrano pravo tada uređuje dopustivost, uvjete valjanosti, učinke ugovora na ugovorne strane te pretpostavke za raskid ugovora.⁸⁴ Strankama se na taj način pruža mogućnost da izbjegnu potencijalnu nesigurnost koja bi mogla proizići iz primjene prava najbliže veze.⁸⁵

Uredba, državama koje ne priznaju institut ugovora o nasljeđivanju, ovom odredbom ne nameće nikakvu obvezu u vidu unošenja odgovarajućih odredbi o tome u svoje nacionalno zakonodavstvo, već samo da priznaju njegovu valjanost ako je to u skladu s primjenjivim pravom.⁸⁶ Uzmimo za primjer Hrvatsku, gdje je prema hrvatskom nasljednom pravu ugovor o nasljeđivanju ništav.⁸⁷ No, nadležna tijela koja primjenjuju odredbe Uredbe dužna su priznati nasljedna prava koja su valjana prema mjerodavnom pravu na temelju Uredbe.

7.3. Materijalna i formalna valjanost raspolaganja imovinom za slučaj smrti

Za potrebe članaka 24. (oporuka i zajednička oporuka) i 25. (ugovor o nasljeđivanju) te kako bi se osigurala jednoobrazna primjena posebnih pravila, Uredba u članku 26. propisuje elemente koji se odnose na materijalnu valjanost raspolaganja imovinom za slučaj smrti.⁸⁸

⁸¹ *Ibid.* čl. 25. st. 1.

⁸² *Ibid.* čl. 25. st. 2.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.* čl. 25. st. 3.

⁸⁵ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 150.

⁸⁶ *Ibid.* str. 148.

⁸⁷ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15 i 14/19, čl. 102.

⁸⁸ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 48. Preambule

Prema navedenom članku materijalna valjanost obuhvaća sposobnost osobe koja raspoláže imovinom zbog smrti za takvo raspolaganje, posebne razloge koji zabranjuju ostavitelju raspolaganje u korist određenih osoba ili koji zabranjuju osobi stjecanje imovine za nasljeđivanje od ostavitelja, dopustivost zastupanja za potrebe raspolaganja imovinom za slučaj smrti, tumačenje raspolaganja te mane volje i sva ostala pitanja koja se odnose na pristanak ili namjeru ostavitelja.⁸⁹

Članak 27. propisuje pravila u odnosu na formalnu valjanost, odnosno oblik pisanih raspolaganja za slučaj smrti. U skladu s navedenim člankom, pisano raspolaganje za slučaj smrti u pogledu oblika valjano je ako je valjano (ako je njegov oblik u skladu) s pravom države u kojoj je izvršeno raspolaganje ili sklopljen ugovor o nasljeđivanju, države čije državljanstvo je imao oporučitelj ili najmanje jedna od osoba na čije nasljeđivanje se odnosi ugovor o nasljeđivanju, u trenutku raspolaganja ili sklapanja ugovora ili u trenutku smrti, države u kojoj je oporučitelj ili najmanje jedna od osoba na čije se nasljeđivanje ugovor o nasljeđivanju odnosi imao prebivalište⁹⁰ ili uobičajeno boravište, u trenutku raspolaganja ili sklapanja ugovora ili u trenutku smrti te kad je riječ o nekretninama, države u kojoj se nekretnina nalazi.⁹¹ Promjena ili opoziv ranijeg raspolaganja valjani su u pogledu oblika ako su valjani po bilo kojem od iznad navedenih prava prema kojima je ranije raspolaganje za slučaj smrti bilo valjano.⁹²

Sve što navedeno u vezi s formalnom valjanošću pisanih raspolaganja imovinom za slučaj smrti primjenjivat će se samo na države članice koje nisu ujedno i stranke Haške konvencije o pravu mjerodavnom za oblik oporučnih raspolaganja iz 1961. godine.⁹³ Slijedom toga, u državama koje su ratificirale navedenu Hašku konvenciju, a među kojima je i Republika Hrvatska, mjerodavno pravo za oblik oporučnog raspolaganja određivat će se u skladu s odredbama Haške konvencije, a ne u skladu s člankom 27. predmetne Uredbe.

⁸⁹ *Ibid.* čl. 26. st. 1., vidi više u Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 150. – 154.

⁹⁰ Pitanje jesu li oporučitelj ili bilo koja osoba na čije se nasljeđivanje ugovor odnosi imali domicil u određenoj državi uređuje pravo te države.

⁹¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 27. st. 1., vidi više u Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 154. – 159.

⁹² *Ibid.* čl. 27. st. 2.

⁹³ *Ibid.* čl. 75. st. 1.

8. Prilagodba stvarnih prava

Jedna od posebnosti privatnopravnih situacija s međunarodnim elementom jest isprepletenost raznih statuta. Tako nerijetko isprepletenost nasljednog statuta sa stvarnopravnim dovodi do problema u vidu (ne)poznavanja stvarnopravnog instituta u pravnom poretku obje države članice, odnosno problem nastaje kada subjekt traži ostvarenje stvarnog prava koje kao takvo ne postoji u drugoj državi članici. Nemogućnost, odnosno ograničeno ostvarenje opisanih stvarnih prava bilo bi protivno jednoj od temeljnih sloboda, slobodi kretanja osoba⁹⁴, a čijem ostvarenju i sama Uredba teži. Iz tog razloga u Uredbu su uvedene odredbe o prilagodbi stvarnih prava u nasljednom statutu.

Uredbom se nastojalo što manje zadirati u norme stvarnog prava pojedinih država članica. Samim time Uredba ne utječe na *numerus clausus* stvarnih prava poznatih u nacionalnim pravima država članica. Drugim riječima, *numerus clausus* stvarnih prava u jednoj državi članici ne može se dopunjavati ili proširivati stvarnim pravom neke druge države (članice). Isto tako, od država članica ne zahtjeva se priznanje stvarnog prava na imovini koja je smještena u toj državi ukoliko predmetno stvarno pravo ne postoji u njezinom pravnom poretku.⁹⁵ Usprkos tome, a sve u svrhu da bi se nasljednicima omogućilo da ostvare prava koja su nastala ili su na njih prenesena nasljeđivanjem u drugoj državi članici, člankom 31. Uredbe kodificirano je pravo na prilagodbu. Dakle, ako se osoba poziva na stvarno pravo koje ima prema mjerodavnom pravu za nasljeđivanje, a pravo države članice u kojoj se poziva na to ne poznaje odnosno stvarno pravo, ono se, ako je potrebno i u mogućnoj mjeri, prilagođava najbližijem stvarnom pravom u pravom sustavu te države, uzimajući u obzir ciljeve, interese i učinke koji se odnosim stvarnim pravom ostvaruju.⁹⁶ Navedeni članak ne upućuje konkretno odnosi li se na pokretnine i/ili na nekretnine, no uzima se da se sve rečeno odnosi jednako i na pokretnine i na nekretnine.⁹⁷

⁹⁴ Ugovor o funkcioniranju Europske unije, op. cit. u bilj. 4, čl. 21.

⁹⁵ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 15. Preambule, vidjeti i u Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 75.

⁹⁶ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 31., vidjeti i u Köhler, A., General private international law institutes in the EU Succession Regulation – Some remarks, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, 2016., str. 180. - 182.

⁹⁷ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 167.

9. Komorijenti

Komorijenti (suumirući) su „osobe umrle u istoj nesreći ili drugoj opasnosti, nalazeći se međusobno u pravnom položaju relevantnom za nasljedno pravo“.⁹⁸ Pitanje komorijenata moguće je riješiti primjenom pravila o nadživjelosti ili primjenom pravila o istovremenosti. Uredba se, kao većina pravnih sustava danas, priklonila potonjem. Naime, prihvaćanjem ovog pravila presumira se istovremenost smrti oba subjekta, odnosno presumira se da niti jedan od subjekata nije bio živ u trenutku otvaranja nasljedstva drugog.⁹⁹ S obzirom na to da prirodne osobine (primjerice starost, zdravlje, spol) nisu u nužnoj korelaciji s redoslijedom umiranja¹⁰⁰, nije moguće sa sigurnošću utvrditi koja je osoba umrla ranije, odnosno kasnije. Zaključno možemo smatrati da su pravila o istovremenosti „općeprihvaćena u europskom privatnom pravu¹⁰¹“, a tome je najviše pridonijelo unošenje odredbe o komorijentima u predmetnu Uredbu.

Prema članku 32. Uredbe, u slučaju kada dvije ili više osoba (koje bi se međusobno nasljeđivale) „umru u posebnim okolnostima u kojima se ne može sa sigurnošću utvrditi redoslijed nastupanja smrti, a njihovo nasljeđivanje uređuju različita prava na različiti način ili ga uopće ne uređuju“, nijedna od tih osoba nema pravo na nasljedstvo druge ili drugih osoba.¹⁰² Za primjenu ove odredbe potrebno je, dakle, ispuniti određene pretpostavke. Prva pretpostavka koja mora biti ispunjena jest da su dvije ili više osoba umrle u istom događaju, a od kojih je barem jedna imala pravo nasljeđivanja druge te je nejasno tko je koga nadživio. Nadalje, potrebno je da nasljeđivanje tih osoba uređuju različita prava, odnosno da nije uopće uređeno. Ako bi, primjerice, nasljeđivanje tih osoba bilo jednako uređeno, istim pravom, na pitanje da li je jedna od njih i koja nadživjela drugu, odgovor će dati upravo to pravo, pa nema mjesta primjeni ove odredbe. Kompleksnija se situacija javlja u slučaju kada je nasljeđivanje uređeno različitim pravima, koja predviđaju kontradiktorne presumpcije u pogledu redoslijeda smrti. Primjerice, jedno pravo temelji se na pretpostavci nadživjelosti s obzirom na dob, a drugo na pretpostavci o istovremenosti. U praksi to bi bio primjer dvije sestre koje su poginule u istoj prometnoj nesreći, jedna sestra imala je 15 godina, a druga 25. Prema prvom, smatralo bi se da

⁹⁸ Tako Hebib, M., O aktualnosti *casuum commorientium* u rimskom i suvremenom europskom privatnom pravu, Pravni vjesnik, vol. 37, br. 3-4, 2021., str. 172.

⁹⁹ *Ibid.* str. 193.

¹⁰⁰ Suprotno od toga tvrde pristalice pravila o nadživjelosti. Vidi više o tome u *Ibid.* str. 174.-178.

¹⁰¹ Tako *Ibid.* str. 194.

¹⁰² Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 32.

je mlađa sestra nadživjela stariju, dok bi se prema drugom smatralo da su umrle u istom trenutku. Kako bi se riješio problem nekompatibilnosti koji proizlazi iz ovakve situacije članak 32., kao pravnu posljedicu, određuje da nijedna od tih osobe neće imati pravo na nasljeđivanje druge ili drugih, dakle nasljeđivanje svake od njih odvijat će se kao da te osobe nisu ni postojale.¹⁰³ Vidljivo je, naime, da ova odredba ima supsidijaran karakter. Njezina primjena obvezna je samo u slučaju utvrđivanja redoslijeda smrti osoba čije nasljeđivanje uređuju različita prava te u slučaju kada nacionalno pravo države članice nema odgovarajuću normu o tom pitanju.¹⁰⁴ Također, valjalo bi istaknuti i potencijalni problem kada je u pitanju preciznost navedene odredbe. Budući da su iz područja primjene Uredbe isključena pitanja nestanka, odsutnosti i presumirane smrti fizičkih osoba,¹⁰⁵ navedena podliježu nacionalnim kolizijskim pravilima. No, prema prevladavajućem mišljenju to pitanje trebalo bi riješiti neovisno, dakle u skladu s odgovarajućim pravilima *lex foris*.¹⁰⁶

10. Ošasna ostavina

Općenito govoreći ošasna ostavina je ostavina koja nema nasljednika te kao takva sva prelazi na općinu ili grad, a oni time dobivaju jednak položaj kao da su nasljednici.¹⁰⁷ Člankom 33. Uredbe nastoji se utvrditi, u slučajevima u kojima nema nasljednika ni legatara i nijedna fizička osoba nije zakonski nasljednik, koja će država steći imovinu – ona u kojoj se imovina nalazi ili ona čije je pravo mjerodavno prema Uredbi. Naime, prema nekim pravima država kao nasljednik ima pravo na ošasnu ostavinu bez obzira na to gdje je imovina nalazi, dok prema drugim pravima država može steći samo imovinu koja se nalazi na njezinom teritoriju¹⁰⁸, stoga je ovakav sukob bilo nužno urediti Uredbom. Slijedom navedenog, članak 33. potvrđuje pravo države na čijem se teritoriju imovina nalazi da stekne tu imovinu, bez obzira na vlastito pravo. Također, navedeni članak sadrži i ograničenje u vidu prava vjerovnika da traže ispunjenje svojih tražbina iz imovine cijele ostavine, bez obzira na to gdje se ona nalazi.¹⁰⁹

¹⁰³ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 168.

¹⁰⁴ Hebib, M., op. cit. u bilj. 98, str. 192.

¹⁰⁵ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 1. st. 2. t. c)

¹⁰⁶ Tako Köhler, A., op. cit. u bilj. 96, str. 182.

¹⁰⁷ Ošasna ili konduktna imovina, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/46971#> (19. travnja 2023.)

¹⁰⁸ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 56. Preambule

¹⁰⁹ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 169. – 170.

11. Države s više pravnih sustava

Kada pravila Uredbe upućuju na primjenu prava države s više pravnih sustava javlja se pitanje koje pravo primijeniti na nasljeđivanje. Opisana situacija odnosi se na slučajeve kada se država sastoji od nekoliko teritorijalnih jedinica od kojih svaka ima vlastita pravna pravila u pogledu nasljeđivanja ili kada država ima nekoliko sustava pravila primjenjiva na nasljeđivanje različitih kategorija osoba (npr. s obzirom na vjeru).¹¹⁰ U slučaju kada Uredba upućuje na primjenu prava države s više pravnih sustava, unutarnja kolizijska pravila te države određuju pravo koje teritorijalne jedinice će se primijeniti.¹¹¹ No, u nedostatku unutarnjih kolizijskih pravila na temelju kojih bi se navedena situacija mogla riješiti Uredba sadrži pravila za utvrđivanje poveznica na temelju kojih će se odrediti odgovarajuće pravo, pa tako primjerice upućivanje na državljanstvo umrlog znači upućivanje na pravo teritorijalne jedinice s kojom je umrli imao najbližu vezu.¹¹² Nadalje, kada prema pravilima Uredbe kao mjerodavno valja primijeniti pravo države koje se sastoji od nekoliko sustava pravila primjenjivih na različite kategorije osoba, upućivanje na pravo te države tumači se kao upućivanje na pravni sustav ili skup pravila propisanih pravilima te države. U nedostatku takvih pravila, primjenjuje se načelo najbliže veze, odnosno primjenjuje se pravni sustav ili skup pravnih pravila s kojima je ostavitelj imao najbližu vezu.¹¹³ Dakle, opća ideja od koje se polazilo u obje odredbe (bilo da su u pitanju međuteritorijalni, bilo međuljudski sukobi) jest da se problem primarno pokuša riješiti primjenom internih kolizijskih pravila, a tek u nedostatku tih pravila pribjegava se načelu najbliže veze i primjeni pravila one teritorijalne jedinice, odnosno onog pravnog sustava s kojim je ostavitelj imao najbližu vezu.¹¹⁴

U ovom kontekstu treba naglasiti i članak 38. koji ostavlja slobodu državam članicama da samostalno riješe sukob zakona koji nastane između teritorijalnih jedinica na njezinom području, ostavljajući pritom i mogućnost da se na „unutarnji sukob“ primijeni Uredba, ali u tom slučaju ona se primjenjuje kao unutarnje pravilo te države. Međutim, kada sukob preraste granice države i poprimi međunarodni karakter potrebno je i obvezno primijeniti pravila Uredbe.¹¹⁵

¹¹⁰ *Ibid.* str. 178.

¹¹¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 36. st. 1

¹¹² Detaljnije vidi *Ibid.* st. 2. i Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 180. – 181.

¹¹³ *Ibid.* čl. 37.

¹¹⁴ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 179.

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 182.

12. *Renvoi*

Kada upućivanje polaznih kolizijskih pravila na strano pravo kao mjerodavno podrazumijeva upućivanje na strano pravo u cjelini, dakle i na materijalne i na kolizijske norme, tada govorimo o institutu *renvoi*. U tom slučaju, o poveznici kolizijskog pravila stranog prava ovisi koje je pravo u konkretnom slučaju mjerodavno. S time da, strano pravo može uputiti na samo sebe kao mjerodavno, a može i „vratiti natrag“, odnosno uzvratiti na polazno pravo ili pak uputiti na neko daljnje pravo. Stoga, *renvoi* možemo razumjeti kao upućivanje na daljnje pravo ili uzvrat na polazno pravo.¹¹⁶

U kontekstu Uredbe, institut *renvoi* primjenjuje se samo ako kolizijska pravila određena Uredbom dovode do primjene prava treće države (države koje nisu članice EU i države članice EU u kojima se Uredba ne primjenjuje¹¹⁷). Budući da je cilj Uredbe bio ujednačiti kolizijsko nasljedno pravo između država članica EU, u ostalim državama članicama EU (u kojima se Uredba primjenjuje) primjena instituta *renvoi* je isključena. Dakle, samim time što je riječ o državi članici EU i time što je vezana Uredbom pretpostavlja se da ima ista kolizijska pravila kao i država foruma, pa je *renvoi* suvišan.¹¹⁸

Prema čl. 34. st. 1. t. a) Uredbe prvi slučaj kada dolazi do primjene instituta *renvoi* je kada kolizijska pravila treće države, na koja upućuje Uredba, upućuju na pravo druge države članice Europske unije, ovdje se dakle radi o uzvratu. Razlog za dopuštenost uzvrata u ovom slučaju je, prema mišljenju Barquista, dvojak. S jedne strane time se olakšava tijelu primjene sama primjena mjerodavnog prava jer je pravo na koje se konačno upućuje njegovo vlastito pravo. S druge strane time se izbjegava primjena prava države čiji se nasljedni statut uvelike razlikuje od onog u državama članicama Europske unije, a time se pridonosi predvidljivosti i pravnoj sigurnosti.¹¹⁹

Drugi slučaj kada dolazi do primjene instituta *renvoi* je kada kolizijska pravila treće države, na koja upućuje Uredba, upućuju na pravo treće države koja bi primijenila svoje, materijalno pravo. U ovom slučaju radi se o upućivanju na daljnje pravo. Ovakvim rješenjem

¹¹⁶ Sikirić, H., op. cit. u bilj. 41, str. 82.

¹¹⁷ Irska i Danska.

¹¹⁸ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 171., vidjeti i u Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 76.

¹¹⁹ *Ibid.*

nastoji se izbjeći narušavanje „lokalnih“ situacija, izvan teritorija Europske unije, budući da se to pravo treće države temelji na kolizijskopравnim odredbama same Uredbe.¹²⁰

U oba navedena slučaja kao razlog za prihvaćanje instituta *renvoi* navodi se težnja za međunarodnom usklađenosti.¹²¹

Nadalje, prema čl. 34. st. 2. *renvoi* je ipak isključen u četiri restriktivno navedena slučaja, prvenstveno radi poštivanja načela predvidljivosti i pravne sigurnosti. Prvi slučaj odnosi se na čl. 21. st. 2., kada se mjerodavno pravo određuje na temelju klauzule izuzeća. Primjena instituta *renvoi* u ovom slučaju značila bi primjenu prava neke druge države, a ne one s kojom je ostavitelj imao najbližu vezu. Samim time i mogućnost primjene izbjegavajuće klauzule izgubilo bi svrhu. Drugi slučaj odnosi se na čl. 22., na pravo ostavitelja da izabere pravo koje će biti mjerodavno za njegovo nasljeđivanje. *Renvoi* bi u tom slučaju nadjačao ostaviteljevo pravo na izbor, što bi bilo u suprotnosti s nastojanjem Uredbe da pruži mogućnost ostavitelju da izabere pravo za koje smatra da je najprikladnije. Također, ovime se ostavitelju onemogućava da zlouporabi pravo na izbor, odnosno da kao mjerodavno izabere pravo treće države te se na taj način koristi pravom neke druge države na koje upućuju kolizijskopравna pravila treće države. Sljedeći slučaj odnosi se na valjanost pisanih raspolaganja imovinom za slučaj smrti (čl. 27. i čl. 28. t. b). Posljednje se odnosi na slučaj kada se na temelju čl. 30. primjenjuju pravila neposredne primjene.¹²²

13. Javni poredak (*ordre public*)

Budući da upućivanje na primjenu stranog prava u nekim situacijama dovodi do primjene prava koje se uvelike razlikuje od polaznog prava, u međunarodnom privatnom pravu nametnulo se pitanje o tome treba li nužno uvijek primijeniti strano pravo, čak i u slučajevima kada je ono potpuno različito, štoviše i protivno temeljnim pravnim načelima polaznog prava. Rješenje navedene situacije pronašlo se u institutu javnog poretka, koji je u međunarodno privatno pravo uveden kao svojevrsna kontrola. Naime, institutom javnog poretka omogućava se zaštita domaćeg pravog sustava od primjene stranog prava, mjerodavnog po kolizijskim pravilima prava suda, ukoliko bi njegova primjena bila suprotna temeljnim pravnim načelima

¹²⁰ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 34. st. 1. t. b), vidjeti i u Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 76.

¹²¹ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, t. 57. Preambule

¹²² Bergquist U. et al., op. cit. u bilj. 35, str. 171. – 175., vidjeti i u Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 76.

domaćeg prava, kao i da se odbije priznanje i ovrha strane sudske ili arbitražne odluke ukoliko bi učinak takvog priznanja bio suprotan temeljnim pravnim načelima domaćeg prava.¹²³

Budući da Uredba sadrži sveobuhvatna pravila za nasljednopravne odnose s prekograničnim elementom i cilj joj je uskladiti pravila međunarodnog privatnog i procesnog prava kako bi građanima Europske unije omogućila učinkovitije, sigurnije i brže organiziranje svojeg nasljeđivanja, a također općenito gledajući s aspekta međunarodnog privatnog prava sve je veća ujednačenost u zakonodavstvima država članica, nameće se pitanje opravdanosti ovog instituta u Uredbi.¹²⁴ Međutim, postoji nekoliko razloga koja govore u prilog uvrštavanja institutu javnog poretka u Uredbu. Jedan od razloga je činjenica da se nacionalni javni poredak ne preklapa, odnosno preklapa samo u određenoj mjeri s javnim poretkom EU-a. Svaka država ima određene interese, na koje ponajprije utječu društvene i vjerske odrednice, a koji predstavljaju temelj njezina javnog poretka. No, unutar Europske unije njezin je nacionalni javni poredak ograničen javnim poretkom EU-a. Međutim, svejedno može doći do situacija kada nacionalni javni poredak ne zadovoljava standarde Europskog suda za ljudska prava ili Povelje Europske unije o temeljnim pravima te bi se tada njegova primjena trebala odbiti u svim državama članicama.¹²⁵ Nadalje, najvažniji razlog opravdanosti ovog instituta u Uredbi vezan je uz područje njezine primjene. Kao što je već rečeno u ovom radu, Uredba ima univerzalnu primjenu, odnosno primjenjuje se i u slučajevima kada je mjerodavno pravo treće države. U tom slučaju može doći do situacije da se sudovi država članica susretnu s normama stranog prava koje su u suprotnosti s temeljnim načelima države suda i temeljnim načelima Europske unije.¹²⁶ Stoga, bez obzira na razinu usklađenosti na području Europske unije, možemo zaključiti da je iznimka javnog poretka s opravdanjem uvrštena u predmetnu Uredbu, kao i u sve Uredbe EU-a.¹²⁷

Slijedom navedenog, Uredba u članku 35. sadržava odredbu o javnom poretku, a prema kojoj se primjena određenih odredbi prava bilo koje države određene u skladu s Uredom može odbiti „samo ako je takva primjena očigledno nespojiva s javnim poretkom države suda“.¹²⁸ Dakle, iz same odredbe vidljivo je da je primjena navedenog instituta sužena samo na određene

¹²³ Sajko, K., Međunarodno privatno pravo, Peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2009., str. 256. - 261.

¹²⁴ Medić, I., Public Policy Exception and EU Succession Regulation – Croatian Perspective, Zbornik Liber Amicorum Gašo Knežević, 2016., str. 197.

¹²⁵ *Ibid.*, str. 199.

¹²⁶ *Ibid.*, str. 199. – 200.

¹²⁷ *Ibid.*, str. 198.

¹²⁸ Uredba (EU) br. 650/2012, op. cit. u bilj. 1, čl. 35.

odredbe nasljednog statuta na koje upućuje Uredba, a ne na cjelokupno mjerodavno nasljedno pravo.¹²⁹ Nadalje, učinci primjene ovog instituta nastaju isključivo u slučaju „očigledne nespojivosti“ s javnim poretkom. Primjerice, kada bi primjena mjerodavnog prava dovela do diskriminacije na spolnoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi, to bi se nedvojbeno smatralo očitom nespojivošću s javnim poretkom države suda.¹³⁰ Također, Uredba u točki 58. Preambule upućuje na to da sudovi i druga nadležna tijela ne bi smjela primijeniti iznimku javnog poretka u cilju odbijanja primjene, odnosno priznanja prava druge države ukoliko bi to za posljedicu imalo povredu odredaba Povelje o temeljnim pravima Europske unije, a posebno onima iz članka 21. koji zabranjuje sve oblike diskriminacije. U tom slučaju odredba o javnom poretku neće se primijeniti.¹³¹

Ukoliko dođe do primjene instituta javnog poretka i strano pravo se zbog nespojivosti s temeljnim načelima domaćeg javnog poretka ne primijeni, u pravilu će se umjesto njega primijeniti odredbe *legis fori* ili eventualno pravo s kojim je nasljeđivanje u najužoj vezi.¹³²

Specifično pitanje koje se javilo u nasljednopravnoj praksi, u vezi s ovim institutom, je pitanje prava na nužni dio u slučaju kada mjerodavno nasljedno pravo određuje drugačiji, odnosno vrlo sužen opseg prava na nužni dio za razliku od opsega prava koje bi imali prema pravu države suda. U opisanom slučaju potpuno je očekivano isticanje prigovora javnog poretka, posebno kada se radi o zaštiti ostaviteljevih maloljetnih potomaka. No, s druge strane, takva široka primjena instituta javnog poretka mogla bi dovesti do značajnih promjena u nasljednom statutu određenom na temelju Uredbe, a posredno bi takvo postupanje moglo biti diskriminatorno s aspekta državljanstva.¹³³

Kao kompromisno rješenje navedenih dvojbi proizlazi da „pravne norme nasljednog statuta na koje upućuju odredbe Uredbe, kada je riječ o pravu na nužni dio, nisu a priori suprotne javnom poretku države foruma kojima se navedenim korisnicima nasljeđivanja jamče šira nasljedna prava“.¹³⁴ No, u skladu s duhom Uredbe, potrebno je u svakom pojedinom slučaju ispitati jesu li odredbe nasljednog statuta na koje upućuje Uredba rezultirale „očito

¹²⁹ Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 77.

¹³⁰ Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 176., vidi i Medić, I., op. cit. u bilj. 124, str. 202.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Bouček, V., op. cit. u bilj. 5, str. 77.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Ibid.*

nespojivim materijalnopравnim učinkom“ (npr. ostavljanje maloljetnih potomaka bez sredstava za život).¹³⁵

14. Zaključak

Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde unificirajući je pravni akt koji sadrži sveobuhvatna pravila za nasljednopravne odnose s prekograničnim elementom te na taj način zamjenjuje sva autonomna nacionalna kolizijska pravila koja su na snazi u državama članicama Europske unije. Uredbom je, prije svega, naglašena važnost potrebe da pravo koje uređuje nasljeđivanje, zbog osiguranja pravne sigurnosti i izbjegavanja fragmentacije nasljeđivanja, treba biti blisko povezano i predvidljivo te uređivati nasljeđivanje u cijelosti, dakle bez obzira nalazi li se ostavina u državi članici ili u trećoj državi te bez obzira na vrstu imovine. Slijedom toga, u Uredbi su, kao temeljna načela, sadržana načelo jedinstva ostavine i načelo univerzalne primjene.

Kod utvrđivanja mjerodavnog prava za nasljeđivanje opća je poveznica uobičajeno boravište ostavitelja u trenutku smrti. Iako Uredba ne sadrži definiciju pojma uobičajeno boravište, sadrži neke smjernice za njegovo tumačenje. Uzimanjem u obzir smjernica iz Uredbe i prakse Suda EU zaključujemo da se uobičajeno boravište ostavitelja određuje u zavisnosti od okolnosti svakog pojedinog slučaja, a utvrđuje ga tijelo koje odlučuje o nasljeđivanju na temelju ukupne procjene životnih okolnosti ostavitelja tijekom posljednjih godina njegovog života i u trenutku smrti, uzimajući u obzir sve relevantne činjenice, a posebno trajanje i stalnost njegove prisutnosti u državi članici te uvjete i razloge za tu prisutnost. Iznimno, kako bi se omekšala krutost opće poveznice i doprinijelo životvornosti, ako ostavitelj u trenutku smrti ima očito bližu vezu s drugom državom, a ne onom čije je pravo prema općoj poveznici utvrđeno kao mjerodavno, mjerodavno će biti pravo te države.

¹³⁵ *Ibid.*, vidi i Bergquist, U., et al., op. cit. u bilj. 35, str. 177., također Medić, I., op. cit. u bilj. 124, str. 204. – 205.

Pored opće poveznice Uredba sadrži i tzv. „subjektivnu poveznicu“, odnosno stranačku autonomiju, kojom se naglašava potreba jačanja pravnog položaja samog ostavitelja i mogućnost ostavitelja da unaprijed organizira svoje nasljeđivanje. Ostavitelj za nasljeđivanje svoje cjelokupne imovine može izabrati pravo države čiji je državljanin u trenutku izbora ili u trenutku smrti. Dakle, mjerodavno pravo utvrđeno prema gore navedenim općim poveznicama – uobičajeno boravište i očito bliža veza, u slučaju pravno valjanog izbora prava, neće se primijeniti.

Nadalje, uvođenje posebnih kolizijskih pravila bilo je neophodno kako bi se udovoljilo svim pojedinačnim segmentima nasljeđivanja i osigurala prava sigurnost osoba koje žele unaprijed planirati svoje nasljeđivanje. Pa tako Uredba propisuje koje je pravo mjerodavno za dopustivost i materijalnu valjanost raspolaganja za slučaj smrti, pritom pravi razliku u odnosu na oporuku i zajedničku oporuku te ugovor o nasljeđivanju. Specifičnost ugovora o nasljeđivanju očituje u tome da se nerijetko bitno razlikuju među državama članicama, štoviše u nekima kao vrsta raspolaganja za slučaj smrti ni ne postoje. Kako bi se zajamčila nasljedna prava osoba koja proizlaze iz takvih pravnih poslova, nužno je bilo propisivanje pravila o pravu primjenjivom na odnosne ugovore.

Naposljetku, kada je riječ o primjeni prava koje je Uredbom određeno kao mjerodavno, vrlo važnu ulogu ima institut javnog poretka. Ovaj institut javlja se kao svojevrsna kontrola kojom se zaštićuje domaći pravni sustav od stranog prava čija bi primjena bila očigledno nespojiva, suprotna temeljnim pravnim načelima domaćeg pravnog sustava (države suda). Međutim, kako bi se izbjegle zlouporabe ovog instituta i na taj način zaobilazila pravila o određivanju mjerodavnog prava, odredbe o pravnom poretku tumače se vrlo strogo i suženo, u zavisnosti od okolnosti svakog pojedinog slučaja.

15. Literatura

Knjige i članci

1. Aras Kramar, S., Nasljednopravna stvar s prekograničnim elementom i nadležnost u okviru Uredbe (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju – neka Hrvatska i Slovenska iskustva i dvojbe, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 1, 2020.
2. Aras Kramar, S., Turk, M., Vučko, K., Završno izvješće o provedenom istraživanju o primjeni Uredbe o nasljeđivanju u Hrvatskoj i Sloveniji, 2019., dostupno na: https://www.hok-cba.hr/wp-content/uploads/2021/11/zavrsno_izvjesce_hr.pdf
3. Aras Kramar, S., Uredba (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju: o priznanju odnosno prihvaćanju i izvršenju odluka, javnih isprava i sudskih nagodbi te Europskoj potvrdi o nasljeđivanju, Zbornik radova: međunarodni naučni skup Dani porodičnog prava: najbolji interes djeteta u zakonodavstvu i praksi, 6, 2018.
4. Aras Kramar, S., Vučko, K., Vodič za primjenu Uredbe (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Hrvatski pravni centar, elektroničko izdanje, 2020., dostupno na: https://www.hok-cba.hr/wp-content/uploads/2021/11/vodiu_za_primjenu_uredbe_o_nasljedivanju.pdf
5. Babić, D. A., Stranačka autonomija kao temeljno načelo međunarodnog privatnog prava?, Međunarodno privatno pravo – interakcija međunarodnih, europskih i domaćih propisa, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2020.
6. Bajan, A., Marić, I., Nadležnost za raspravljavanje ostavine u pravu Europske unije uz osvrt na sudsku praksu, Paragraf god. 3, br. 1/2019., 2019.
7. Bergquist, U., et al., EU regulation on succession and wills: commentary, Köln: Verlag Otto Schmidt, 2015.
8. Bouček, V., Uobičajeno boravište u hrvatskom međunarodnom privatnom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, studeni 2015.
9. Bouček, V., Uredba o nasljeđivanju iz 2012. – *lex hereditatis* i izabrana pitanja, Hrvatska pravna revija, 2020.
10. Castelanoz Ruiz, E., in Calvo Caravaca, Alfonso-Luis/Davi, Angelo/Mansel, Heinz-Peter (eds.) The EU Succession Regulation: A Commentary, Cambridge University Press, 2016.
11. Dutta, A., Novo međunarodno nasljedno pravo Europske unije – prvo čitanje Uredbe o nasljednom pravu, Nova pravna revija, 2013.

12. Hebib, M., O aktualnosti *casuum commorientium* u rimskom i suvremenom europskom privatnom pravu, Pravni vjesnik, vol. 37, br. 3-4, 2021.
13. Knol Radoja, K., Odstupanja od načela jedinstva nasljeđivanja u Uredbi EU-a o nasljeđivanju, Pravni vjesnik god. 35 br. 2, 2019.
14. Köhler, A., General private international law institutes in the EU Succession Regulation – Some remarks, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, 2016.
15. Medić, I., Public Policy Exception and EU Succession Regulation – Croatian Perspective, Zbornik Liber Amicorum Gašo Knežević, 2016.
16. Popescu, D. A., Guide on international private law in successions Matters, Ministry of Justice in partnership with the National Union of Public Notaries of Romania, the German Foundation for International Legal Cooperation, the Council of Notaries of the European Union and the National Council of the Italian Notaries, 2014.
17. Poretti, Paula, Nadležnost, nadležna tijela i postupci prema Uredbi (EU) br. 650/2012 o nasljeđivanju, Zbornik Pravnog Fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 37, br. 1, 2016.
18. Sajko, K., Međunarodno privatno pravo, Peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2009.
19. Sikirić, H., Zakon o međunarodnom privatnom pravu Tradicionalno XXXIII. Savjetovanje - Aktualnosti Hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Godišnjak 25., Organizator, 2018.
20. Szilagyi, F., The option to choose the law applicable to succession under the EU Succession Regulation, Iustum Aequum Salutare XVII., 2021
21. Vassilakakis, E., The Choice of the Law Applicable to the Succession under Regulation 650/2012 – An Outline, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, 2015.
22. Wautelet, P., Prekogrančno nasljeđivanje (uvodnu razinu), Projekt: bolja primjena Uredbi EU-a u području obiteljskog i nasljednog prava, Academy of European law, 2017.
23. Zgrabljic Rotar, D., Hoško, T., Uobičajeno boravište ostavitelja prema Uredbi o nasljeđivanju, Zagrebačka pravna revija, 2020.

Pravni izvori

1. Uredba (EU) br. 650/2012 Europskog parlamenta i Vijeća od 4. srpnja 2012. o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznavanju i izvršavanju odluka i prihvaćanju i izvršavanju javnih isprava u nasljednim stvarima i o uspostavi Europske potvrde o nasljeđivanju, Službeni list EU L 201, 27.7.2012, str. 107. - 34. Posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 19, svezak 010 str. 296. – 323., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012R0650&from=EN>
2. Ugovor o funkcioniranju Europske unije (pročišćeni tekst), Službeni list EU C 202, 7.6.2016, str. 47. - 389., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT>
3. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15 i 14/19

Sudska praksa

1. Presuda Suda EU-a C-80/19 E. E. od 16. srpnja 2020., ECLI:EU:C:2020:569., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CJ0080&from=HR>
2. Mišljenje nezavisnog odvjetnika Manuela Camposa Sánche Z-Bordone u predmetu C-80/19. E. E. od 26. ožujka 2020., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CC0080&qid=1682002379384&from=HR>
3. Presuda Europskog suda C-523/07 od 2. travnja 2009., ECLI:EU:C:2009:225, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A62007CJ0523>
4. Presuda Europskog suda C-497/10 PPU od 22. prosinca 2010., ECLI:EU:C:2010:829, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A62010CJ0497>

Mrežni izvori

1. Ošasna ili konduktna imovina, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/46971#> (19. travnja 2023.)